

POSTANAK I RAZVOJ GRČKO-SLAVENSKE LITURGIJE PRETPOSVEĆENIH DAROVA

Dr Juraj Pavić

SOMMAIRE

La Liturgie des précanctifiés est un de plus beaux rites dans la culte chrétien. Son origine et son développement ont été conditionnés par deux facteurs: d'abord par la sainte communion quotidienne et ensuite par la discipline des jeûnes. Le concile de Laodicé avec canon n. 49 avait or restreint le service liturgique à samedi et dimanche pendant le Carême, mais il n'a pas limité la communion quotidienne. Ce n'était qu'au troisième siècle qu'on avait commencé à discuter sur la possibilité d'une rupture de jeûne provoquée par la prise de la ste communion. En ce temps — là en effet on avait décidé de prendre la communion après le jeûne accompli et ce serait à neuf heures c'est à dire à trois heures de l' après-midi. La cérémonie, qui accompagnait cette communion publique hors de la Liturgie est nomée La Liturgie des présanctifiés. L'auteur prouve qu' elle ne dérive pas de la communion privée mais inversement. Pour la communion dans les jours aliturgiques il fallait préparer la ste. Eucharistie déjà le dimanche précédant et la conserver sous toutes les deux formes. Cet ajournement était en pratique encore en IX siècle, pendant les ss. frères Cirile et Méthode. Dès qu' avait cessé l'ajournement du vin consacré on tâchait de compenser cela en arrosant l'hostie-amnos par le vin consacré dans la Liturgia précédente ou bien par l' atouchement de l' hostie avec le vin nonconsacré, consecratio per contactum. Ce dernier est abandonné dans l' église orientale et on a gardé l' arrosement, intinctio, jusqu'a présent. L' office de la communion privée existait dans l'église grécque-slave jusqu' au XIV siècle. De cet office se développait un autre office »Typicorum« — deipnion. La communion solennelle horsliturgique se formait de la seconde Liturgie de Jeudi-Saint, laquelle a passé dans le service liturgique de Vendredi-Saint sous le nom de la Liturgie de présanctifiés et cela prouve aussi le canonarium de Jérusalem provenant de VII siècle.

Liturgija je srce kršćanskoga života. Nekoć, una, sancta, catholica et apostolica liturgia prilagodila se tijekom vremena potrebama ljudi i krajeva, da bi tako životna sila milosti Božje, što je Spasitelj daje, lakše preporodila njegove vjernike za život djece Božje i baštinike kraljevstva nebeskoga. Posljedica ovog prilagođivanja bila je ta da je od IV st. liturgija poprimila drukčije oblike na Istoku a drukčije na Zapadu. Sastavom svojih molitava i pjesama te simbolizmom radnji u njoj razvijenih dovinula se na Istoku do čudesne ljepote. U njezinom razvitku uzeli su udjela najveći mislioci i pjesnici, u njoj se ogleda duh crkvenih otaca i život naroda tako, da je liturgija uz sv. oce s pravom postala najvećim ponosom Istoka. Od IV st. pa nadalje liturgijsko jedinstvo zamjenjuje raznovrsnost ali u svojoj *biti* liturgija i dalje ostaje jedna, jer je jedna i nepromjenljiva vječna nekrvna žrtva i jedan te isti prinosioc — Krist.

Među mnogobrojnim oblicima u kojima se razvila liturgija postoji jedan na koji se iako na sebi nosi sve oznake raznolikosti Istoka, ipak najvećma odrazuje jedinstvenost bogoslužja prvih kršćanskih vremena, a to je *liturgija pretposvećenih darova*, Liturgia ton proegiasmenon — praesanctificatorum — preždeosvjašenaja.

U zapadnoj Crkvi služi se samo na Sveti petak a u istočnoj srijedom i petkom korizme te ponedjeljkom, utorkom i srijedom u svetom tjednu. Zapravo ona i nije liturgija u pravom smislu riječi. To je svečana sv. pričest sa molitvama prije i poslije konsekracije. Istočnjaci su ovu liturgiju pripisivali papi sv. Grguru Velikom, a zapadnjaci opet tražili njezino podrijetlo

na Istoku. Tako se najbolje potvrđuje da je ova liturgija proizašla iz opće potrebe jednoga jedinstvenog kršćanskog života prvih vijekova. Poznavalac istočnih Liturgija prof. Makso Sanksonski napisao je za nju: *Ritus Missae praesanifitorum sine dubio est pulcherrimus inter omnes caeremonias graecas et potest immo forsitan dici ritus pulcherrimus totius mundi*¹.

Koliko god je ova liturgija za istraživaoca kršćanskog Istoka privlačiva svojom ljepotom toliko je privlačiva i svojim razvojem i značenjem.

Na postanak i razvoj liturgije pretposvećenih darova bila su od utjecaja dva činioca: svakidašnje služenje sv. liturgije, odn. svakidašnja sv. pričest i disciplina posta.

1. SVAKIDASNJE SLUŽENJE SV. LITURGIJE

Vjerni nalogu Božanskog Učitelja: ovo činite na moju uspomenu (2), pretvarali su i apostoli kruh u tijelo Isusovo a vino u krv Njegovu. A vjernici svaki dan bijahu jednaki jednodušno u hramu lomeći kruh po kućama, primali su hranu s radošću i priprosta srca³. Ovo svakidašnje vršenje liturgije i primanje sv. pričesti bila je uobičajena praksa kroz prva tri stoljeća. Vrlo važni uzroci osobito vanjske prilike kao česta progonstva, nisu dozvoljavali, da se ovaj običaj jeruzalemskih kršćana stalno održaje u svim mjestima i krajevima, gdje je evanđeoska riječ doprla. Stoga je vrlo rano, već u vrijeme sv. Pavla, bio određen »dan Gospodnji« kao dan, na kome se ima obavljati ovo »lomljenje kruha«⁴. »U dan Gospodnji skupljajte se, lomite kruh i zahvaljujte se«, veliki Didache⁵. Plinije, također, izvješćuje Trajana o »određenom danu«, kad se kršćani skupljaju⁶. Tako i sv. Justin mučenik (c. 100. g.) piše, da se na »dan sunca« svi, koji stanuju u gradovima ili selima, skupljaju zajedno, čitaju se spiši apostola i proroka, prinosi se kruh i vino, prima sv. pričest, a odsutnima šalje se po đakonima⁷. Kršćani, koji su dolazili neposredno iz Židovstva pridržavali su se običaja da sv. liturgiju i sv. pričest prinosi i primaju u subotu. Na taj način je i subota u kršćanstvu donekle zadržala svoje prvotno značenje »dana Gospodnjega«⁸. Na Istoku postaju subota i nedjelja liturgičkim danima par excellence. Prvi na spomen stvaranja a drugi na spomen otkupljenja — »novog stvaranja«⁹. Osim toga umnožava se broj mučenika, a smrt svakoga od njih bila je veliki događaj za dotičnu općinu. Dan ili godišnjica proslavila se sv. liturgijom¹⁰. U burnim vremenima, kad nitko nije znao neće li još danas postati mučnikom, najbolja je priprema za mučeništvo bila po riječima sv. Ignacija Antiohijskog primanje sv. pričesti¹¹.

Što su za crkvu nastajala mirnija vremena, to se više vraćalo prvotnoj praksi. Od vremena sv. Ciprijana (200—258) uobičajilo se svaki dan liturgi-

1) Praelectiones de Liturgiis orientalibus. Freiburg 1908. II., 293.

2) Luk. 19, 1.

3) Dj. Ap. 2., 42., 46.

4) Nielen J. H.: Gebet u. Gottesdienst in neuem Testamente, Freiburg 1937., 299.

5) Cap. 14., 1.

6) Editio R. C. Kukula, Lipsiae 1922., str. 316.

7) Apol. I. 67., 3—6.

8) Schermann Th.: Die allgem. Kirchenordnung II, 472. Paderborn, 1914.

9) Nielen I. c. 281., Constitutives Apost. VII, 23. Subotu i nedjelju praznujete jer je prva uspomena na stvaranje, a druga na uskrsnuće.

10) Delachaye: Sanctus, Bruxelles 1927., str. 123.

11) Epist. ad Rom. 7., 3. Rauschen: Eucharistie u. Bussakram., 123., Freiburg 1910.

sati, pa se to s ponosom isticalo¹². U IV stolj. sv. Vasilije (329—379) piše 372. god. odličnoj nekoj patricijki: »svakoga dana pričešćivati se i uzimati učešća u tijelu i krvi Kristovoj dobro je i korisno... mi se pričešćujemo četiri puta u tjednu: nedjeljom, srijedom, petkom i subotom i u druge dane, kad se slavi blagdan sveca«¹³. I sv. Ivan Zlatousti na više mjesta u svojim homilijama spominje »svakidašnju sv. žrtvu« i »svakidašnji misterij«. Prisustvo kod sv. liturgije bilo je nužno spojeno sa sv. pričešću. One koji bi dolazili na sv. liturgiju, a ne bi primali sv. pričesti, isključio je Antiohijski sabor iz crkve¹⁴. To isto čini i apostolski 9. kanon¹⁵. Prvi izuzetak od svakidašnje liturgije učinio je Laodicejski sabor (oko 372. g.) svojim 49. kanonom ograničivši liturgiju u Istočnoj Crkvi u vel. postu na subote i nedjelje¹⁶.

Taj kanon glasi: »U četrdesetnici ne može se kruh na žrtvu prinostiti osim subote i nedjelje«. Nema nikakve sumnje da ovdje »prinostiti kruh« (ar-ton proferein) znači obavljanje sv. liturgije. A to se vidi još bolje, ako se ovaj kanon dovede u vezu sa ostalim kanonima istoga sabora (npr. 19 i 58)¹⁶. Osim toga na saboru se (kan. 51) zabranjuje slaviti uspomenu mučenika u druge dane, »nego treba držati uspomenu sv. mučenika samo u subotu i nedjelju«¹⁷. Pa i hodočasnica Eterija, suvremenica Laodicejskog sabora u svom putopisu nigdje ne spominje u posnim danima liturgije osim subotom i nedjeljom. Međutim, primanje sv. pričesti u svim danima korizme nigdje se ne zabranjuje, ono je već odavna bilo u Crkvenoj praksi.

Veliki grčki asketa VII stolj. sv. *Anastazije Sinait* raspravlja pitanje da li se treba pričešćivati svaki dan ili u nekom razmaku ili samo u nedjelju. Odgovarajući, veli: Jednima odgovara svakidašnja pričest, drugima opet ne ili sasvim ne odgovara¹⁸. Drugom zgodom kaže da je neki čarobnjak izjavio kako njegov otrov nije imao djelovanja kod čovjeka koji se svaki dan pričešćivao¹⁹.

Teodor Studita piše pismo svome učitelju Platonu u kome mu kaže: »Jedina mi preostaje utjeha, moj oče, koju treba da ti javim, što sam naučio iz čitanja i prakse istočnih otaca jest da je nužno onima koji provode život u razmišljanju, ako je moguće svaki dan pričestiti se... jer što može više doprinijeti bilo radosti bilo prosvjetljenju duše od božanske pričesti²⁰.« Studiti su, doista, održali praksu svakidašnje pričesti. U ostalim samostanima bilo je prepušteno Duhovnom Ocu da određuje svakom pojedincu primanje pričesti. Svakidašnja pričest ostala je u praksi i poslije odijeljenja Crkvi. U jednom sinajskom Euhologionu iz XI st. čitamo molitvu, u kojoj piše da se moli za svjetovnjaka, ako se ne pričešćuje svaki dan²¹. Zakonski zbornici: Novgorodska krmčija iz 1280. i Rjazanskaja (fol. 192) imade obred: »Iže na vsjak den pričašćatisja.²²«. Sveti Sava srpski piše o svome ocu Simeonu, da se pri-

12) Lietzmann H.: *Gesch. d. alten Kirche II.*, 303., Berlin 1936.

13) Ep. 93., *Migne Patr. Gr.* 32., col. 485., Citirano PG.

13a) Can. 2. Lauchert F.: *Die Kanones d. wichtigsten Altkirchl. Concilien.*, Freiburg 1896., str. 43.

14) Lauchert, *ibid.* 2.

15) Lauchert, *ibid.* 77. Milaš N.: *Pravila II.*, 99. Novi Sad 1895.

16) Lauchert, *ibid.*

17) L., *ibid.*

18) P. G. 89. col. 753. c.

19) *Oriens christianus* 1903., str. 70.

20) P. G. 99. col. 1116.

21) Dmitrijevski A.: *Opisanie liturg. rukopisej hranjaščinsja v bibliot. prav. vostoka. Euchologia*, Kiev 1901., 75.

22) Golubinski E. E.: *Istoria rus. Cerkvi, Moskva* 1902., I., 2. str. 373.

češćivao svaki dan.²³ Treba spomenuti, da Istočna crkva ne pozna pričešćivanja izvan liturgije osim kod bolesnika. Dosljedno tome liturgija se održavala svakim danom. Veliki liturgista grčke Crkve Simeon Solunski opominje jednog monaha: »Svaki dan treba prinostiti žrtvu i mislim, da ne učim ja to od sebe, nego poučen od Spasitelja... i apostoli su tako činili²⁴«. Još u 19. stoljeću godine 1807. i 1869. upravo je carigradski patrijarh Grgur V poslanicu, u kojoj kaže da bi se vjernici trebali pričestiti kod svake liturgije i svaki dan²⁵.

Zašto su oci Laodicejskoga sabora ograničili služenje liturgije u korizmi na subotu i nedjelju? Tome će biti razlog, što se liturgija uvijek smatrala *radostnom* svečanošću koja se na Istoku nije mogla prilagoditi disciplini velikog posta. Već su prvi kršćani primali sv. pričest s radošću i priprosta srca^{25a}, i u najranije vrijeme liturgija se nazivlje *pashom* i *danom radosti*. Eusebije veli: »Mi djeca novoga zavjeta obdržavajući svake nedjelje našu pashu, uvijek se nasćujemo Spasiteljskog tijela, uvijek se pričesćujemo krvlju Jaganjca²⁶«. Sv. Ivan Zlat. piše: »Četrdesetdnevni post jedamput je u godini, ali pasha tri puta u tjednu paće i četiri i mnogo puta, kako često hoćemo²⁷«. Istina da je prvotno dan pashe bio Veliki petak.²⁸ Tada se nije služila liturgija. Toga dana se, prema Tertulijanu, nije davao cjelov mira.²⁹ ali je pasha obuhvaćala više dana u velikom i uskršnjem tjednu, poćinjala je u ćetvrtak navećer³⁰. To su istina bili dani žalosti — osobito Veliki petak i subota — ali pošto su u Veliku subotu katekumeni primali sv. krštenje, bio je to dan preporoda i radosti. Ime pasha preneseno je zajedno s radošću na sutrašnji nedjeljni dan Uskrsnuća. Kasnije se pod Pashom razumijevao samo dan Uskrsnuća kao dan radosti.

Leontiju, kijevskom metropoliti u XI st. boćanstvena liturgija je vrijeme radosti a post vrijeme žalosti... zato su oci naši lijepo i dostojno Duha Svetoga odredili da se ne obavlja boćanska liturgija u dane posta, koji su poćećeni brizi za grijehe³¹.

Prema metropoliti Ivanu Klaudiopoljskom (XI st.) liturgija je ona na kojoj se spominje i svršava *pasha* Kristova i duša kršćanina ispunja oelikom radošću. Dani ćetresetnice, dani su plaća, pokore i umrtvljenja našeg tijela, da bi, izjednaćivši se s Kristom u smrti, bili dionici Njegova uskrsnuća — oni nisu dani radosti, koja se postiće, kad se obavlja puna liturgija³².

Patrijarh *Mihajlo Oxites* (1169—1177), objašnjavajući korizmno bogoslućje, piše: »Ako netko bude istraćivao uzroke zbog koji je zabranjeno u korizmi liturgisanje, neka znade da je to učinjeno stoga što nam je za vrijeme posta zapovijedeno oplakivati svoje duše, mrtve radi grijeha. Spasonosna žrtva Spasitelja našega i Boga, koja je nadvladala smrt i pakao a pribavila nam radost po slavnom kriću³³«.

23) Corović V.: Spisi sv. Save, Beograd 1928., str. 168

24) P. G. 155., col. 272.

25) Mansi—Petit: *Amplicima Collectio conciliorum* t. 38., str. 937. 25a) Dj. Ap. 2., 46.

26) P. G. 24. col. 701.

27) *In eos qui Paschae ieiunant* 3, 4.

28) Justin: *Dial. cum Tryph.* 40. 111. P. G. 6. col. 732. C,

29) *Deorat.* c. 18. C-S-E-L. XX

30) *Contra Iudeos* 10. c. 19.

31) Smirnov P.: *O Liturgii prećdeosv. darov*, Moskva 1850., str. 24.

32) Allatius L.: *De Ecclesiae occid. atque orient. perpetua consensione*, Colonia 1648, str. 1544., Smirnov I. c.

33) *ibid.*

»Određeno je«, piše kanonista Balsamo u XIII st., »da dani posta budu dani žalosti i kajanja... no prinositi žrtvu znači svečano slaviti, što nije drugo nego veselje. Kako može netko u isto vrijeme izraziti i žalost i radost? Zato su odredili Oci da se ne služi liturgija cijele četrdesetnice osim subote, nedjelje i Blagovijesti³⁴.« Slično govori i kanonista Zonara³⁵.

Benedikt XIV sazeo je svu nauku Istočne crkve u jedno, kad je rekao: »Magnum festum est sacrificium facere, summumque in Ecclesia gaudium significat³⁶.«

Liturgijska radost bila je u prvim vijekovima pojačana i održavanjem agapa. Na agapama je imala doći do izražaja kršćanska ljubav i jednakost uz sveopću radost nad djelom otkupljenja. U prvo doba obavljale su se prije euharistijskog lomljenja kruha i bile su s ovim u uskoj svezi. Propis posta prije sv. pričesti u najstarije apostolsko doba još nije bio poznat. No vrlo rano uvukao se u agape elemenat čovječje slabosti. Za vremena Klementa Aleksandrijskoga agape nisu nikako bile na čast kršćanskom imenu³⁷. U IV stolj. već su bile rjeđe i iza liturgije.

Crkva je vrlo rano nastojala, da se oslobodi agapa, osobito onih, koje su se održavale prije liturgije. Malo po malo nestajalo ih je. Ako i nisu bile posve ukinute, izgubile su na svom značenju tako da su vremenom dobile oblik privatne dobrotvornosti. Ako se sama liturgička radost nije mogla uskladiti sa duhom vel. posta, još manje će se ovom duhu moći prilagoditi održavanje agapa.

2. DISCIPLINA POSTA

Židovi su postili ponedjeljkom i četvrtkom³⁸. Ako je dan Gospodnji za kršćane bio prenesen od subote na nedjelju, onda je bilo prirodno da će se i post od četvrtka prenijeti na petak i od ponedjeljka na srijedu. U petak je naime dan smrti Spasiteljeve, a u srijedu početak Njegovih muka. Ovo je prelaganje iz čisto kršćanskih motiva. Kršćanski je post osnovan na riječima Isusovim: Zar mogu svatovi tugovati, dok je zaručnik s njima? Doći će dani kad će se uzeti od njih zaručnik i tada će postiti (Mat. 9,15). Dan kada je zaručnik bio uzet bio je Veliki petak i subota. Već koncem I stolj. spominje Didache (cap VIII) da kršćani ne trebaju postiti kao farizeji ponedjeljkom i četvrtkom nego srijedom i petkom, ali ne navodi motive³⁹. Pisci 2. i 3. vijeka također se slažu u tome⁴⁰. Srijedu i petak spominje *Klement Aleksandrijski*⁴¹. A papa Inocent I (401—417) piše biskupu Decenciju: »Utique constat Apostolos *biduo isto* et in moerore fuisse et propter metum Judaeorum se occuluisse. Quod utique non dubium est, in tantum eos ieunasse *biduo memorato*, ut traditio Ecclesiae habeat, isto *biduo sacramenta penitus non celebrari*«⁴².

34) P. G. 137., col. 696. C; Cankov S.: *Pravilata na sv. pravosl. Crkva s tilmovaniami*, Sofija 1912., II. 240.

35) *ibid.* 239.

36) De SS. sacrificio Missae 1. 3. c. 15. n. 14.

37) Paed. II. 1, 4. 2 ss. Ed. Staelin I., 156, 12 ss. Berlin 1905.

38) Duchesne L.: *Origine du culte chret.*, Paris 1925., 218.; Schümmer: *Die altchrist. Fastenpraxis*, Münster 1933., 88.

39) Rauschen G.: *Florilegium I.*, 18.

40) Tertullian. De oratione 19.; De ieunio 2, 13, 14, (CSEL XX. *ibid*) Origines: In Levit hom. X., 2. PG. 12, col. 526.

41) *Stromata* 7., 74.

42) *Patr. Lat. Migne* 20, col. 555.

Post se smatrao savršenijim načinom kršćanskog života, zvao se stražom — na Zapadu vojničkom terminologijom »statio«. Kršćanin ima da stoji na straži, kako bi Gospodina što dostojnije primio. Ova straža — post, nije bila jednako obvezatna. U Africi su postili do devetog časa, tj. do 3 poslije podne⁴³, a revniji i do večera. Rimska općina u Hipolitovo vrijeme (160—235) održaje post prema volji pojedinaca a obvezuje samo na Vel. petak i subotu⁴⁴. Drugi su išli dalje i započinjali post od četvrtka u podne i držali ga do »pijetlova zova« u nedjelju rano. U Siriji i Egiptu bio je u 3. vijeku običaj postiti kroz cijeli tjedan⁴⁵. Dvodnevni, dotično četrdesetsatni post ubrzo se pretvorio u 40dnevni post (oko 250. g.) U Origenovo je vrijeme općenito prihvaćen⁴⁶, osobito na Zapadu. I kad je sv. Atanazije (295—373) kao prognanik u Trijeru upoznao ovaj običaj i uveo ga 337. g. u Egiptu, u pismu Serapionu Tmuiskom veli: »Molim te da objaviš braći početak četrdesetnice i da ih uvjeriš neka bi držali post⁴⁷.« Pozna ga i Nicejski sabor (can 5.). Ali kako se vidi iz Eusebijeve povijesti disciplina posta još nije bila ustaljena⁴⁸, mada u svom djelu o pashi govori o postu kroz 6 tjedana, ubrajajući ovamo i Veliki tjedan. Prema njemu bi post obuhvatao 42 dana. Od toga 40 dana sačinjava četrdesetnicu, a 2 dan (petak i subotu u Velikom tjednu) strogi pretpashalni post⁴⁹.

Postom se daje Bogu desetina, a to znači da bi post trebao da iznosi 36 dana (365:10=36). U vrijeme Laodicejskog sabora računao se post na Istoku tako da je bio ograničen na pet dana u tjednu, jer u subotu (osim Velike subote) i nedjelje nije bilo posta. Na taj način post je obuhvatio vrijeme od 8 tjedana. To bi se slagalo i sa izvješćem hodočastnice Silvije iz IV stolj.⁵⁰ Osim Velikog tjedna, kao završetka posta računao se još jedan tjedan prije početka Vel. posta kao priprava za njega. Crkva je, naime, dozvolila u tom tjednu uzimati sir i jaja poslije sv. liturgije srijedom i petkom da bi tako sačuvala vjernike od heretičkih jakobita i tetradita, koji su se pojavili u IV stolj. i naučavali, da u srijedu treba jesti meso a u tjednu pred korizmom održavati strogi post⁵⁰. U XII stolj. prozvan je ovaj post pred korizmom »siropusnim« tjednom^{50a}.

Početak 3. stoljeća nastao je u Crkvi spor, da li se primanjem sv. pričesti krši post. Tertulijan (160—240) je bio negativnog mišljenja. On piše: »Slično i na dane stacijskih postova (u srijedu i petak) premnogi misle da ne valja prisustvovati žrtvenim molitvama (sacrificiorum orationibus), jer bi tobože trebalo prekršiti post, kad se primi tijelo Gospodnje. Zar će dakle Euharistija ukinuti Bogu posvećenu službu? Ili zar nas takvo djelo ne privezuje još više uz Boga? Neće li svećanija biti tvoja posna straža (statio), ako također kod oltara Božjega stražu stražiš? Primivši tijelo Gospodnje (u ruke) i sačuvavši ga (za potonju privatnu sv. pričest kod kuće, neposredno prije obroka), bit će obadvoje u redu: i sudjelovanje u žrtvi i izvršenje dužnosti posta⁵¹«.

43) Tertul. De ieiunio 2, 14.

44) Lietzmann, 1. c. II., 129.

45) Can. Hippolyti 35. Ed. Schermann 1. c.

46) P. G. 12., col. 528 B.

47) P. G. 26. col. 1413.

48) Historia eccles. V, 24.

49) P. G. 24., col. 693.

50) Heraeus W.: Silviae vel potius Aetheriae peregr. ad loca s. Heidelberg 1929., str. 37.; Mirković L.: Heortologija, Beograd 1961., str. 296.

50a) Pravilo 32 patrij. Nikifora. Malinovski N.: O liturgii preždeosv. darov, Petersburg 1850., str. 102.; Liscin M.: Pervonač. slav. rus. tipikon, St. Petersburg 1911, str. 57.

51) Tertullian, De oratione c. 19. (CSEL, XX., 192.)

Liturgijom, odnosno primanjem sv. pričesti nije se htjelo prekršiti dnevni post, stoga se ona prenosila na vrijeme kad je ovaj prestao, a to je bilo 9 časa, tj. u 3 sata popodne. Da bi se s jedne strane zadovoljilo potrebi vjernika za svakidašnjom sv. pričesti, a s druge strane, da se ne bi povrijedila disciplina posta, valjalo je pribjeći izvan liturgijskom pričešćivanju. *Bogoslužjenje koje se razvilo prigodom ovakvog izvan liturgijskog javnog pričešćivanja u vel. postu, dobilo je ime Liturgija pretposvećenih darova.*

3. ODLAGANJE I ČUVANJE SV. DAROVA

Crkva je uvijek vjerovala, da prisutnost Kristova u presv. Euharistiji nije momentana, samo za vrijeme euharistijske žrtve, nego je permanetna, tj. tako dugo dok traju prilike kruha i vina. Zato je u sva vremena pomno i strahopoštovanjem čuvala presv. Euharistiju i izvan liturgije, da bi njome krijepila svoje vjernike, vodeći ih na putu u život vječni. Nije joj dakle bilo teško ni izvršiti zabranu Laodicejskog sabora. Svete prilike su se i onako odlagale zbog bolesnika i onih koji nisu mogli prisustvovati sv. liturgiji i primiti sv. pričesti.

O mjestu, gdje su se čuvali, i na koje su se odlagali sv. darovi daju nam prvu vijest Apostolske ustanove iz konca IV stolj. ovako: »Pošto su se svi pričestili, đakoni uzmu preostatak i nose u pastoforije⁵².« Što su to pastoforije? Ime pastoforija dolazi od *pastos* — thalamus i — *fero*, nosim, a znači zaručnica odaja. U pogana — prostor gdje stoji idol, mali idolski oltari, koje su nosili žreci. Nije čudo da su kršćani tako nazivali i mjesto gdje su sklanjali tijelo svoga nebeskog Zaručnika. Sv. Jeronim veli: »Thalami qui graece dicuntur pastoria ostendunt sponsi adventui cubacula praeparata⁵³.« U 57. glavi istih ustanova, opisujući izgled hrama, kaže se da hram ima biti dugoljast, okrenut prema istoku a sa strane prema istoku neka ima pastoforije, tako da naliči lađi⁵⁴. Antičke lađe imale su doista dugoljasti oblik, sredina je bila nešto povišena, dok su sa strane pokrivena i niske prostorije za mornare i putnike, odijeljene od srednjega dijela stupovima. Tako treba razumjeti i pastoforije, kao uske i niske prigradnje uzduž sjeverne i južne strane odijeljene stupovima od svoga srednjeg zdanja, koje je bilo povišeno. Na istoku osobito u Siriji građene su pastoforije tako, da su tvorile četverougaoone prostorije u produženju bočnih lađa. Lijeva se zvala prothesis a služila je za pripremanje žrtvenih prinosa donesenih od naroda, desna pak diaconicon, za čuvanje sv. suđa, odijela i knjiga. Može biti da su neki dijelovi pastoforija bili paralelni sa oltarem i posebno odijeljeni. U jednom od njih čuvali se ostaci presv. Euharistije.

Sv. *Paulin* (354—431), biskup iz Nolle, piše o pastoforijama u svojoj crkvi: »In secretariis vero duobus, quae supra dixi circa apsidem esse, hi versus indicant officia singulorum.

A dextera apsidis:

Hic locus est veneranda penus quo conditur et qua promitur alma sacri pompa ministri. A sinistra eiusdem:

Si quem sancta tenet meditandi in lege voluntas

hic poterit residens sacris intendere libris.⁵⁵«

52) Funk. F. X.: *Didascalia et constitutiones Apostolorum*, Paderborn 1905., I, 518.

53) In Ezek 40.;

54) *ibid* Funk I, 159.

55) Ep. ad. Sever. 32 P. L. 61.

U stvari, kaže on isto što Apostolske ustanove, da su se, naime, na desnoj stani pastoforija čuvala presv. tajne, koje su se svečanim načinom unosile sa velikog žrtvenika u njih. Danas se u Istočnoj crkvi presv. Euharistija čuva ili na velikom žrtveniku, u tzv. kivotu, ili na posebnom stolu iza žrtvenika, a nikako ne na malom žrtveniku ili prothesi (proskomidikon).

Presv. Euharistija čuvala se pomnjivo u ormaru u posebnoj kutiji od drveta, metala ili slonove kosti nazvanoj orthophorion, theca, theotheca ili pyxis. Ormar je bio zatvoren i povjeren đakonima, kao što su bile i povjerene sv. knjige na čuvanje. Za vrijeme progonstva čuvali su presv. Euharistiju đakoni, svećenici i biskupi kod sebe u svojim stanovima. Ali prema sv. Vasiliju bilo je dozvoljeno i svima vjernicima laicima sobom uzeti kući i čuvati je⁵⁶.

Pošto se sv. pričest dijelila zasebno pod obim prilikama, kako vidimo kod sv. Cirila Jeruz. (23 myst. cath.). Trulskog sabora (can. 101) i sv. Ivana Damaskena (De fide orth. IV, 13) to se tako i zasebno čuvala za bolesnike i za liturgiju preposv. darova⁵⁷. Na to nas upućuju već sami izrazi u množini: (ta dora, ta hagia). Iz životopisa sv. Marije Egipćanke doznajemo da se na Vel. četvrtak odlagala presv. Euharistija pod obim prilikama⁵⁸. I sam sv. Ivan Zlatousti javlja 404. god. pismom papi Inocentu I, da su vojnici nasilno provalili u svetište (ta hagia) te da je sveta krv Kristova bila po odijelima prolivena⁵⁹.

Molitve u liturgiji preposv. darova govore također nesumnjivo o tome: Tako druga molitva vjernih: »Jer evo prečisto Njegovo tijelo i životvorna krv, koja sada ulazi, postaviti će se na tajnom žetveniku, nevidljivo nošena na kopljima mnoštva nebeske vojske, udijeli nam da se njima neosuđeno pričestimo⁶⁰.« *Pretpričesna molitva*, koja je zajednička liturgiji sv. Ivana Zlat. i Vasilija Vel. glasi: »Ti, koji s Otcem gore sjediš i koji među nama nevidljivo boraviš, udostoj se predati nam svojom moćnom rukom *prečisto tijelo svoje i prečasnju krv*, a po nama svemu puku«⁶¹ *Zahvalna pak molitva* iza sv. pričesti glasi: »Zahvaljujemo Ti Spasitelju svih, Bogu, na svima dobrima, koja si nam dao i na pričesti svetim tijelom i *krvlju* Krista Tvoga.«⁶²

Nema nikakve sumnje, da je kalež sadržavao presv. krv Isusovu. Molitve gore navedene, starije su od IX stolj. Nalaze se u Kodeksu, koga je objelodanio Brightman⁶³. Sirski bogoslov XIII stoljeća Bar-Hebraeus zabranjuje svećenicima dijeliti sv. pričest samo pod prilikom kruha, nego određuje da se u isto vrijeme daje i sv. krv iz kaleža pod prilikom vina. Ako i to nije moguće, onda neka se pomiješaju prilike u kaležu »tempore fractionis«^{63a}. Goar također, navodi neke rukopise, koji upućuju na to, da se pričest dijelila istim načinom kao i u liturgiji sv. Ivana Zlatoust., dakle tijelo i krv Kristova iz čaše.

⁵⁶) Ep. 93.

⁵⁷) Na Zapadu sve do u XII stolj. Sabor 1095. u Clemonu pod predsjedanjem pape Urbana II propisuje: Ne quis communicat de altari nisi corpus *separatim* et sanguinem similiter summat, nisi per necessitatem et per cautelam (Mansi XX, 818)

⁵⁸) Vespere autem sacratissimae dominicae coenae Divini corporis et vivifici sanguinis portionem in vaso sacro digneque tanti mysterii affer... (P. L., 73. col. 685., 687.)

⁵⁹) P. G. 52. col. 533.

⁶⁰) Euchologion mega, Venetia 1832. str. 136.

^{60a}) Nomocanon Gregorii Barhebraei IV, 5. Edit. P. Bedjan, Paris 1898, s. 45.

⁶¹) Euchologion 139.

⁶²) Goar J.: Euchologion seu rituale grecorum, Venetiis 1730., str. 172.

⁶³) Brightmann F. E.: Liturgies Aestern and Western. Oxford 1896, 340.

^{63a}) Nomocanon. Gr. Barhebraei IV, 5. Edit. P. Bedjan, Paris 1898, 45

To ne bi bilo moguće, bez čuvanja pod obim prilikama⁶⁴.

Običaj je bio također upotrebljavati više diskosa i više kaleža ne samo zbog pričestivanja u samoj liturgiji nego i izvan nje, kako to spominje sv. Maksim Ispovjednik (580—662)⁶⁵, i cod. Barber. iz VIII stolj.⁶⁶. U pismu nepoznati carigradski patrijarh preporučuje biskupu Pavlu Galipoljskom (XI stolj.), da se kaleži i diskosi razmjestite unakrst⁶⁷. Upotreba više kaleža bila je Rimskoj crkvi rano ukinuta, kako to razabiremo iz odgovora pape Grgura II sv. Bonifaciju⁶⁸. I latinski sakramentari VII i VIII stolj. također priznaju odlaganje obiju prilika za Liturgiju pretposv. darova⁶⁹.

U tumačenju liturgije pretposv. darova sv. Teodora Studite vidimo da je u njegovo vrijeme bio još običaj u Istočnoj crkvi odlagati obadvije prilike. Teodor govori o prenosu i pokrivanju sv. darova, o podizanju uz riječi: Pretposvećeni sveti (darovi), svetima⁷⁰). Tako isto i naš glagolski Sanajski euhologion iz IX stolj. govori u prilog odlaganja obiju prilika:⁷¹)

U času pobratimstva, koje se vršilo na liturgiji pretposv. darova, moli se: »O dare preždesvešćenem česnaago tela i krve Gospoda našega Isusa Hrista jako pričastiti se ima beskrvny.«

U IX, dakle, stoljeću, za vremena sv. Ćirila i Metoda čuvala se presv. Euharistija za liturgiju pretposv. darova pod obim prilikama. Čuvanje presv. Euharistije pod obim prilikama potrajalo je na Istoku dulje nego na Zapadu, jer se sv. pričest pod prilikama vina davala djeci iza krštenja. U srednjem vijeku bilo je bogoslova i crkvenih sabora na zapadu, koji su predlagali da se pričest čuva i pod prilikama vina da bi se bolesna djeca mogla u svako vrijeme pričestiti⁷²).

Kad se prestalo sa odlaganjem presv. Krvi? Nikakvih vijesti nemamo o tome. Ali je sigurno da su praktički razlozi i poteškoće, s kojima je bilo vezano čuvanje i ophođenje sa presv. Krvi, bili mjerodavni. Izgleda da je to najprije zavedeno u Siriji. Codrington navodi jedan kodeks Filoksena Mabugh (+ 523), prema kome se na početku VI stolj. odlagale samo prilike kruha bez kaleža⁷³).

4. OROŠAVANJE SV. DAROVA I PRETVORBA DODIROM

Prema Jakobu Edeškom (633—708) presv. Euharistija se mogla čuvati pod obim prilikama samo do večera i to samo za teške bolesnike i one koji bi produžili održavanje posta do sumraka.⁷⁴) Izvan ovih slučajeva nije bilo dozvoljeno ostavljati prilike vina za drugi dan nego samo prilike kruha. Ka-

64) Goar l. c.

65) Quaest. et dubia 43.;

66) Brightmann, l. c. 341.

67) Mandala N.: La protesi della liturgia nel rito byzant. gr. Grottaferrata 1935, str. 110.

68) P. L. 89. col. 525.

69) St. Galen cod. 349.; Andrieu M.: Immixtio et consecratio. Paris 1924, st. 23.

70) P. G. t. 99. col. 1688.

71) Euchologion synait. Ed. Gettler zgb. 1882, st. 17, 21.

72) Rauschen G.: Eucharistie u. Bussakrament 142.

73) Journal of theol. studies t. V, 374.

74) Mai A.: Scriptorum veterum nova collectio X, 2; Hanssens H: Institutiones liturgicae, Roma 1930, st. 101.

ko na Istoku nije bilo dopušteno podjeljivati sv. Pričest samo pod jednom prilikom, da bi se ipak i iza toga, što se prestala odlagati presv. krv sačuvala crkvena tradicija prošlih vremena pričešćivanje pod obje prilike, u vrijeme kad nema liturgije, pribjegli se *orošavanju* sv. kruha konsekriranim vinom ili se upotrijebila tzv. *konsnacija* kaleža. Orošavanje se sastojalo u tome, da su se prilike konsekriranog kruha nakvasile ili orosile prilikama konsekranog vina i onda odložile na čuvanje za pričest izvan liturgije. Dok se konsnacijom kaleža nazivao obred, u kome se konsekriranim kruhom blagoslovalo obično vino i stavljanjem u njega proizvela konsekracija dodirom Jedno i drugo predstavljalo je samo fiktivno sv. krv, jer pri orošavanju prilike vina brzo su izhlapile a dodir konsekriranih prilika sa nekonskriranim nije mogao proizvesti konsekraciju niti svojom unutrašnjom moći, niti po ustanovljenju Spasiteljevu. Prema spomenutom piscu nije ni bilo potrebno odlagati sv. krv, jer se mogla obaviti konsekracija jednom prilikom kadgod je bilo potrebno⁷⁵). Svećenik je ovaj čin obavljao, izgovarajući pri tome jednu ili više propisanih molitava. Mogao ga obaviti i đakon, no on nije smio izgovarati nikakovih molitava⁷⁶). Da je ovaj akt imao privatan značaj, vidi se iz toga, što se mogao obaviti i bez oltara i prema potrebi⁷⁷.

Obred konsnacije prema jednom rukopisu iz X stolj. bio je ovakav: Svećenik bi uzeo priliku sv. kruha, učinio nad kaležem u kome je obično vino, 3 puta znak sv. križa i rekao: »Kalež hvale i spasenja znamenuje se hostijom pomirenja za oprostjenje grijeha i za život vječni. Amen.« U novijim rukopisima daje se riječima drukčije značenje: da sjedini, posveti i *pretvori* smjesu (vino i vodu), koja je u ovom kaležu u spasonosnu krv samoga Krista, Boga našega, na oduštenje grijeha⁷⁸«. Konsnator je, iza izvršenog pričešćivanja, morao potrošiti sve darove. Nemoguće je ustanoviti da li je stariji običaj orošavanja ili pak konsnacije. Konsnaciju pripisuju antichijskom patrijarhu Severu (512—518). Jedan sirske Nomokanon, koga je objelodanio liturgista Codrington opisuje na slijedeći način motive, zašto je uvedena konsnacija kaleža: »Causa necessitatis consignations calicis. Res in ecclesia sic se habuerunt: cum canones praescribunt ut oblatio in ieiunio magno cesset, fideles a beato Mar Severo petierunt ut communicarentur. Ipse autem, ut medicus sapiens canones transgredi noluit, neque fidelium praeces repellere; statuit ut relinquerent aliquid ex oblatione quae die Dominica perfecta fuerat ab eaque summerent. Cum autem oblatio absque calice, qui eam concomitetur, deficiens est, et si ex calice Diei Dominicae aliquid relinquunt, difficulter conservatur, aut forsitan corumpitur sic ordinaverunt: calicem nempe, quando volunt, consignet, ex oblatione quae perfecta fuit, quemadmodum supra statutum est: oblatio vero quae remansit calice Diei Dominicae consecrato consignata sit, at calix iste carbone (= particula) ex ipsa sumpto consignetur, et corpus ex hoc calice secunda vice non amplius consignetur⁷⁹.«

75) Cum enim sacrum corpus aderit, prouum est ei calicem consignare, et si voluerit homo ter una hebdomada, cum vocant causae necessariae (Barhebraeus Nomokanon IV, 8. Andrieu 220).

76) ibid. str. 220.

77) Si deficiat altare... consignetur... absque altari (Ziadé u Dictionaire de Theol. Cath. XIII, 1. str. 86).

78) Codrington 1. c. 370.; Andrieu 1. c. 229.

79) Codrington ibid 1. c.

Novija liturgijska istraživanja otkrila su više takovih obreda konsignacije kod Jakobita, za koje se misli da nisu ništa drugo nego *javna sv. pričest izvan liturgije*.

Tako je obred konsignacije prema Cod. britan. 16128. iz X stolj. izgledao ovako:

Iza večernjice (Lychnikon), koja se završuje čitanjem Evanđelja, svećenik stojeći pred oltarom, kadi i govori molitvu tzv. »sedra« a iza nje molitvu kadionu. Slijedi Simbol vjere i epikleza u kojoj se obraća na Boga Oca: »Tu Domine, dominator omnium et rex gloriae, benedic et sanctifica, comple et perface calicem hunc vino et aqua mistum et super mensam hanc mysticam positum, et uni eum vivifo corpori unigeniti Filii Tui, operatione sancti Tui Spiritus, *facque eum sanguinem vivificum, sanguinem qui liberat animas et corpora, ut sit nobis et omnibus ex eo sumentibus in propitiationem delictorum et remissionem peccatorum...*« Slijedila je sama konsekracija: Svećenik bi prilikama sv. kruha učinio znak sv. križa nad kaležom riječima: »Calix gratiarum actionis consignatur in nomine Patris, Amen, et Filii, Amen; et Spiritus Sancti, in vitam saeculi saeculorum« a zatim bi spustio sv. kruh u kalež

Narod bi odgovorio »Amen«. Iza toga molitva Gospodnja, i molitva (glavo) priklona, mirovni pozdrav i podizanje: »Sveti pretposvećeni (darovi) svetima!« Zatim sv. pričest i zahvala. Na koncu još jedna (glavo) priklona molitva⁸⁰).

Prema navedenom, obred konsignacije uveo je antioh. patrijarh Sever (512—518), i konsekracija dodirom bila bi sirska podrijetla. Tako misli istočni liturgista Condrington. Pošto je Sever umro 588. g., misli se da je ovaj običaj uveden u Siriji između 518—538. g.

Ali običaj konsignacije ne mora biti izvorno sirska niti Severov. On je postojao i prije njega u Bizantu. Spomenuti već Laodicejski sabor u svom 25. kanonu zabranjuje podgjakonima *blagosiljati* kalež, i što nije drugo nego obavljati obred konsignacije. Sever je tri godine (oko 508.) boravio u Carigradu pa nije isključeno da je upoznao taj obred i prenesao ga u Siriju. Što nam se on sačuvao samo u sirske liturgijske spomenicima, još nije dokaz i za njegovu sirska originalnost.

Posvećenje dodirom od davnine je poznato u Bizant. crkvi. Neki predmet posvećen Bogu posjeduje u sebi posvetnu snagu, koja se dodirom može predati drugom, neposvećenom tako, da isti postaje posvećen. Posebnu je u tome ulogu imao oltar⁸¹. Čim bi ovaj bio posvećen, stavljali bi se na nj razni predmeti, namijenjeni euharistijskoj žrtvi: posuđe, pokrivala itd. Dodirom sa oltarom bivaju posvećeni, i nije potrebno da se ponovno blagoslove ili posvećuju. Stavljajući posvećeni antimension na neposvećeni oltar, ovaj postaje posvećen, jer antimension prenosi svoju posvetnu snagu na oltar i na darove, koji su prineseni na njega⁸². Još više to vrijedi za kalež i diskos te za pokrivala, koja se osim toga posvećuju i dodirom sa presv. darovima. Eulo-

80) Ordo consignationis calicis s. Mar Ioannis (Chrysostomica. 725, 719. Roma 1908.); Hanssens I. c. III, 615.

81) De Meester P.: Rituale-Benedizionale Bizantino I. Roma 1930. st. 196. La benediction et la consecration par le contact dans le droit et les rites orientaux (Angelicum XX, 1943, s. 257.

82) Ralles i Potles Syntagma t. V. 414, de Meester op. cit.

gija ili antidora kao ostatak kruha, određenog za žrtvu, postali su posvećeni na taj način, što su bili primaknuti konsekriranim prilikama iza pretvorbe. U predvečerje polaganja zavjeta donosili bi monasi svoje haljine i polagali ih na oltar da bi postale blagoslovljene. Isto tako je narod donosio slike svećenicima da ih blagoslove, što bi oni činili, stavljajući ih na oltar.

Negdje na početku XI stolj. počinje se u Carigradu sumnjati u mogućnost konsekracije dodirom, pa se u liturgiji konsekrirane prilike kruha orošavaju konsekriranim prilikama vina, ne bi li se na taj način sačuvala presv. Euharistija pod obim prilikama za sv. pričest. Protiv takvog običaja ustao je patrijarha *Mihajlo Cerularije* (1043—1059.)

U svome Objašnjenju⁸³) liturgije preposv. darova piše, da se na liturgiju svake nedjelje posta posvećuje određeni broj hljebova da bi se upotrijebili u slijedećem tjednu. Ovi preposvećeni hljebovi, pravo tijelo Spasiteljevo, treba da su u rezervi bez da se *orošavaju ijednom kapi presv. krvi*⁸⁴). Dalje nastavlja: U danima kad je zabranjeno služiti punu liturgiju, donose se na žrtvenik preposvećeni hljebovi. Nad njima se ne izgovara konsekratorna molitva, svećenik se samo moli da bude dostojan primiti sv. darove. Prije pričesti đakoni dodiruju kaleže, postavljene na žrtveniku. Mjesto obične formule: »Is-puni Gospodine«, govore »Blagoslovi Gospodine«. Svećenik veli: »Blagoslovljen neka bude Bog u sve vijeke«. Preposvećeni kruh je metnut u kalež a *vino u kaležu se pretvara u krv Kristovu i vjeruje se da se pretvara*⁸⁵). Iza toga slijedi pričest.

Drugi jedan patrijarh, čije ime nije utvrđeno, u pismu Pavlu Hypopsofiju, biskupu (XI st.) galipoljskom također kaže, da sv. kruh ima biti zatvoren (en pyxio) i čuvan i *ne smije se orošavati krvlju svetom s razloga, što se vino posvećuje* u momentu kad se dijelić konsekriranog kruha stavi u kalež⁸⁶), na liturgiji preposv. darova. Isto to vrijedi i za pričest bolesnika. I za njih, kaže isti pisac, ne treba ostavljati nakvašeni sv. hljeb, nego ako koji bolesnik treba da primi sv. pričest u bezliturgičkim danima, neka se stavi dijelić presv. tijela u kalež sa nešto tekućine, da bolesnik može potrošiti. »Tekućina je posvećena dodirom sv. kruha«⁸⁷).

I ako je u bizantskom liturg. području koncem XII stolj. bilo u praksi orošavanje prilika sv. kruha, ipak se davala prednost posveti dodirom⁸⁸), kako se vidi iz mišljenja patrijarha Mihajla Oxita (1143—1146). Traktat o liturgiji preposv. darova, koji Allacije pripisuje Mihajlu Anhijalu (1169—1177), pripada Mihajlu Oksitu⁸⁹).

Još u XIV stolj. bizantin. pravnik Konstantin *Hermenopol* preporučuje da se ne orošavaju sv. prilike kruha⁹⁰). Iz liturgijskih djela *Simeona Solunskog* (1410—1429.) razabiremo da je u XV stolj. općenito ušlo u crkvenu praksu odlagati prilike kruha orošene sv. krvlju. Kod vel. ulaska na liturgiji preposv. darova »uistinu je prisutan naš Spasitelj. Što se, naime, na diskosu

83) Delosis pros ton basilea (Cod. Graec. Paris 1356. izdao ga Allacije: *De Orientali atque occidentali eccl. consensu* pg. 1586—1537).

84) ibidem l. c.

85) ibid.

86) ibid. l. c.

87) Allatius l. c. 1537.

88) Allatius l. c.

89) Doelger F.: *Corpus d. griech. Urkunden d. Mittelalters u. d. neueren Zeit*, München 1925. II, 86., 1516.

90) P. G. t. 150. col. 97.

unosu »presveto je tijelo sa božanskom krvlju» piše Simeon⁹¹). »Kruh je prinesen, žrtvovan, prikazan i božanskom krvlju sjedinjen«⁹²). Još većma se to vidi kod pričesti izvan liturgije (popudbine). »Uzmemo djelić pretposvećenoga kruha, kome pridodamo vina s vodom, ili se često služimo samim životvornim kruhom sjedinjenim sa krvlju, i tako se pričestimo«⁹³.

S druge strane zadržana je i teorija o konsekraciji per contactum. Tako se, prema Simeonu, svećenik pričešćivao obim prilikama kruha i vina iz kaleža... a vjernici žličicom kao i u liturgiji sv. Ivana Zlatoustog⁹⁴. Ipak, upada u oči razlika između Cerularija i njega. Cerularije upotrebljava izraz metaballesthai a Simeon hagiadzesthai. Iako u liturgiji pretposv. darova, kako kaže i sam naslov, oba izraza imaju jednako značenje, ipak se čini da Simeon pod izrazom hagiadzesthai ne misli na pretvorbu per contactum. Tako navodi primjer, ako bi svećenik zaboravio uliti vino u kalež, pa primijeti to kod pričesti, treba da u tom slučaju ponovi molitvu od vel. ulaska i uz zaviv Duha Svetoga vino blagoslovi (sfragisai). »Jer je očito, nastavlja Simeon »da se ne može potpuno pretvoriti u božansku krv Kristovu žrtveni prinos pri kome nema molitva, i koji se ne naznajuje znakom sv. križa, i kada nema zaviva Duha Sv⁹⁵)« »Troje je«, veli on, »potrebno da bi bila svršena žrtva: priprema i prinos darova, molitve svećenika, pretvorba i pečat Duha Svetoga⁹⁶.«

Slično drži Simeon da biva i sa česticama (hai merides), koje se stavljaju oko žrtvenog kruha (Jaganjac-amnos) u čast presv. Bogorodice, svetaca, za žive i mrtve. One se samo dodirom posvećuju ali se ne pretvaraju ni u tijelo Kristovo ni u tijelo svetaca ni onda, kad se stavljaju u kalež, dakle u konsekrirano sv. vino⁹⁷). Svećenik ima paziti da ovim česticama ne bi pričešćivao vjernike nego tijelom Gospodnjim (tj. Jaganjcem)⁹⁸).

Simeon Sol. nije dosljedan. S jedne strane konsekracija ne može biti izvan liturgije, a s druge strane, opet, hoće da zadrži običaj »pretvorbe« ili barem posvete dodirom. A da bi se to dalo lakše razumjeti pribjegava orošavanju »agneca«. Presveta krv, naime, kojom su već bile orošene prilike sv. Kruha prema mišljenju Simeona, proizvodi konsekraciju običnog vina dodirom a ne same konsekrirane prilike kruha (?)

Mišljenje o pretvorbi dodirom, prema Simeonu Sol., počinje se napuštati. Gabriel Severos (1577—1617) naučava već da nema konsekracije izvan liturgije, prema tome se ni dodirom konsekriranih i nekonsekriranih čestica ne mogu ove konsekrirati⁹⁹).

Staroslavenski liturgikoni stoje na stanovištu Grčke crkve i zastupaju pretvorbu dodirom. U svojim rubrikama upućuju, da se pričešćivanje ima obavljati kao i u liturgiji sv. Ivana Zlatoust. pod obje prilike¹⁰⁰). Još je Petar Mogila u obim izdanjima svoga liturgikona od 1629 i 1639. zastupao mišljenje pretvorbe dodirom. Stoga propisuje da se kod liturgije pretposv. darova svećenik i đakon pričešćuju i prilikama vina. Nu u kasnijim izdanjima

91) P. G. t. 155. col. 909.

92) ibid. 1. c.

93) 1. c.

94) ibid. 1. c.

95) P. G. t. 155. col. 952.

96) 1. c.

97) ibid. col. 281.

98) ibid. col. 284.

99) Andrieu 1. c. 211.

100) i pričašćajut se preč. tain po posledovaniju Ioanovu

npr. iz 1646. određuje da se kod pričješćivanja prilikom kruha reče »tijela i krvi« — iz razloga što je orošeno, a kod pričješćivanja vinom da se ništa ne govori.

Godine 1780. pojavljuje se u nekim pravosl. liturgikonima »Izjavenije«, prema kome konsekrirana prilika posvećuje dodirom obično vino ali ga ne pretvara, jer to mogu učiniti samo pretvorbene riječi. Izjavenije nema ni Nikonov ni moskovski liturgikon iz 1670. g. Grčko izdanje euhologiona, što ga je izdao u Rimu papa Benedikt, sadržaje orošavanja¹⁰¹), ali katolici Slaveni pod uplivom skolastike stali su na stanovište da su pod jednom prilikom i tijelo i krv Spasiteljeva, pa orošavanje, kao suvišno, nisu prihvatili. Rimsko izdanje od 1942. ostavilo je ovo njihovo mišljenje netaknuto.

Orošavanje i konsignacija bila je poznata i na Zapadu. Reginom Prüm-ski (+915) navodi jedan zaključak Sabora u Toursu, prema kome sv. popudbina ima biti orošena krvlju Kristovom¹⁰²). Sudeći po liturgičkim knjigama iz XI stolj. izgleda da je običaj davati sv. popudbinu na ovaj način bio jako raširen, ali odlagati i čuvati presv. Euharistiju na način orošavanja na Zapadu nikad nije bilo prihvaćeno¹⁰³).

U IX stolj. teoriju konsekracije dodirom zastupao je poznati liturgista Amalarije (780—850) u svom Liber officialis, pišući: »sanctificatur enim vinum non consecratum per sanctificatum panem¹⁰⁴).« Iako je 832. g. ovo opozvao¹⁰⁵), ipak je u srednjem vijeku njegovo mišljenje našlo vrlo mnogo pristalica i ušlo u mnoge liturgičke knjige. Amalarijevu teoriju podvrgli su kritici poznati skolastici, među prvima Inocent III¹⁰⁶), Aleks. Haleški, sv. Toma Akvinski¹⁰⁷), sv. Bonaventura¹⁰⁸) itd. i kao znanstveno neodrživu otkloniti. Odakle ovaj utjecaj iz Bizanta i Sirije na Zapadu? Vjerojatno da je donešen u vrijeme, kad su na Petrovoj stolici sjedili pape grčkog i sirskog podrijetla između 678—752. Možda za pape Konstantina I (705—715), koji je i sam bio Sirac i osobno sa carem Justinianom boravio na istoku u Nikomediji, a koji je pokušao prilagoditi i kanone Trulskog sabora zapadnoj disciplini. Ili je, pak, donio Amalarije Trierski (oko 816.), koji je također boravio 813. kao poslanik Karla Velikog u Bizantu.

5. SV. PRIČEST IZVAN LITURGIJE

a) Privatna pričest

U smislu riječi Spasiteljevih: »Ako ne budete jeli tijela Sina čovječjega i pili krvi Njegove ne ćete imati života u sebi« (Iv. 6,53), tumačili su mnogi u duhovnom smislu i četvrtu prošnju Očenaša: »Kruh naš svagdašnji daj nam danas«, »Mi smo ove riječi«, piše *Tertulijan*, »skloni razumjeti duhovno, jer je Krist naš kruh... moleći da se ne dijelimo od Njegova tijela«¹⁰⁹). Sv. pri-

101) Euchologion to mega. Roma 1873. str. 112.

102) Sacra oblatio intincta debet esse in sanguine Christi, ut veraciter presbyter possit dicere infirmo Corpus et sanguis Dei nostri Iesu Christi proficiat tibi. P. L. col. 205. Andrieu, 135.

103) Andrieu: 1. c. 141.

104) ibid str. 34.

105) ibid. str. 35.

106) De sacro altarii sacramento IV. C. 31/P. L. 217. col. 877).

107) III qu. 77a. 8.

108) Sent. IV dist. 13. p. 1. a. 11. q. 2

109) De orat. 8.

čest je integralni dio euharistijske žrtve i od nje u početku bio neodijeljen. No trebalo je misliti i na one članove Crkve, koji »žele prebivati u Kristu« ali koji iz bilo koga razloga nisu mogli prisustvovati sv. žrtvi. Već sv. Justin piše da su đakoni takvima nosili sv. pričest kući¹¹⁰). Bili su to u u prvom redu teški bolesnici. Već su pogani nosili dio žrtvenih darova svojim kućama kao zaštitu protiv bolesti. Da je tako bilo i kod kršćana, vidimo iz Euhologija biskupa Serapiona (339—360): »I neka svi, koji učestvuju u Euharistiji prime lijek života za zdravlje svake bolesti i za okrepljenje svakog napredovanja i kreposti a ne za osudu«^{110a}). Nicejski sabor u svom 13. kanonu pozivao se na staro crkveno pravilo, prema kome bolesnici, bili oni vjernici ili pokajnici, ne smiju biti lišeni sv. poputbine¹¹¹). Njihova pričest temelji se na božanskom pravu (Iv. 6, 52, 55), koje su već apostoli proglasili i uveli. U prvo kršćansko vrijeme toliko se polagalo na to da su i mnogi željeli sa sv. pričesti u ustima rastati se s ovim svijetom¹¹²). Zatim su bili utamničeni zbog vjere ili, koji zbog drugog razloga, a osobito udaljenosti, nisu mogli prisustvovati liturgiji. Tertulijan piše ženi kršćanki: »Zar neće čovjek (poganin) doznati, što ti uzimlješ tajno prije jela?«¹¹³). A sv. Ciprijan pripovijeda kako je iz jednoga kovčega, u kome se čuvala presv. Euharistija, udario plamen čim ga je otvorila neka nedostojna žena, koja je u vrijeme progonstva otpala bila od vjere, a htjela se pričestiti¹¹⁴). Poznato je, također, što pripovijeda sv. Dionizije Aleksandrijski (+ 264), o jednom dječaku, koji je za vrijeme Decijeve progonstva umirućem starcu nosio sv. pričest¹¹⁵). Isto tako i solunski biskup Dorotej 519. god. podijelio je punu košaru pričesti svojim vjernicima, sluteći da se zbog progonstva ne bi mogli pričestiti¹¹⁶).

Napokon su i samostanci i pustinjaci, koji često nisu imali svećenika, bili primorani sv. pričest primati izvan sv. liturgije. Sv. Vasilije piše: »Svi koji žive u pustinji gdje nema svećenika, čuvaju sv. pričest kod kuće i uzimlju je svojom rukom. U Aleksandriji i u Egiptu svaki laik najvećim dijelom ima pričest u svojoj kući i uzimlje ju kad god hoće«¹¹⁷). Dapače je bilo i zabranjeno anachoretima služenje sv. liturgije ali im se zato omogućavala sv. pričest¹¹⁸).

Prema riječima sv. Pavla »kad god budete jeli kruh ovaj i pili kalež ovaj, smrt Gospodnju navještajte, dok ne dođe. Dakle koji god bude nedostojno jelo kruh ovaj ili pio kalež Gospodnji, bit će kriv tijelu i krvi Gospodnjoj. Zato neka čovjek ispituje sam sebe, pa tada neka od kruha onoga jede i neka pije. Jer tko nedostojno jede i pije sud sebi jede i pije, ne razlikujući tijela Gospodnjega« (I. Kor. 11, 26—29) — potrebna je bila priprava. Iza nje slijedila je zahvala. Na temelju toga razvio se poseban obred privatne sv. pričest.

110) Apol. I 67, 5.

110a) Euchol XIII, 15. Funk II, 17.

111) Lauchert: 1. c. 40.

112) *Consuetudo autem est Romanis, ut cum animae egrediuntur, communio Domini in ore sit* (Vita st. Melaniae. Documenta 38, Ed. Card. Rampolla, Roma 1906).

113) Ad uxor II, 5.

114) Liber de lapsis

115) Ep. ad Fab.

116) Duchesne: Origines du cult chret. str. 263.

117) Ep. 93. (P. G. 32. col. 485).

118) Nomokanon Barhebr. Ziadé 1. c. col. 81.

Iz liturgijskih spomenika doznajemo da se najprije probudila vjera i pokajanje sa željom primiti tijelo Gospodnje, a onda obavila zahvala. Najjednostavnije je uzeti da se prije svakog primanja sv. pričesti govorio Oče naš. To će biti najprimitivnija formula. Stoga neki, kao J. H. Thibaut vide u gl. 8. i 9. Didache najstariji trag takove privatne sv. pričesti i prve početke liturgije pretposv. darova¹¹⁹).

Više o obredu privatne sv. pričesti saznajemo iz životopisa blažene *Marije Egipatske* (+ 522)¹²⁰, što ga je napisao sv. Sofronije patrijarh Jeruzalemski. Tu piše kako je starac Zosim posjetio bolesnicu u pustinji i donio joj sv. pričest i »facit quod ei iussum est: et mittens in modico calice intemerati corporis portionem et pretiosi sanguinis Dei nosti Iesu Christi. Postulavit mulier ut sanctus diceret *symbolum* et sic *dominicum* inchoaret *orationem*. Et expleto Pater noster, sancta, sicut mos est, pacis osculum obtulit seniori; et sic vivifica mysteriorum suscipiens dona...« Bolesnica je zatim podigla ruke k nebu i progovorila: »Sad odpusti službenicu Tvoju, Gospode, po riječi Tvojoj sa mirom, jer su vidjele oči moje spasenje Tvoje itd.«¹²¹). Gotov čin privatne sv. pričesti iza 9. časa sa natpisom eis ten metalepsin nalazimo u jednom sinajskom časoslovu br. 863. iz VIII stolj.¹²²). Časoslov je služio za upotrebu onim redovnicima lavre sv. Save u Jeruzalemu, koji su po primjeru svojih učitelja Eutimija i Save odlazili u pustinju da tamo čine pokoru u molitvi i postu. U korizmi vraćali bi se u samostan samo nedjeljom. Tu su primili sv. pričest, prisustvovali bogosluženjima i opet napustili samostan. Sobom bi uzimali pričesne darove, a pričešćivali se u ono isto vrijeme, kad se u njihovim samostanima dijelila pričest. Sigurno da su se pričešćivali i na isti način. U Lazarevu subotu dolazili bi sa palmama. U tom vremenu nastao je poznati tropar: »Sakupila nas je danas milost Duha Svetoga i svi, uzevši Tvoj križ, uskliknimo: Blagoslovljen koji dolazi u ime Gospodnje«. Zauzećem Palestine u VII—XI stolj. nije im to više bilo moguće obavljati, pa su ostali u samostanu.

Čin samopričesti, prema spomenutom časoslovu, izgledao je ovako: Spomeni se nas Gospode, kad dođeš u kraljevstvo Tvoje. Blaženi siromašni duhom... (8 blaženi). Slava Ocu i Sinu i Duhu Sv. Nebeski zbor slavi Te i govori: »Svet, svet, svet Gospod Sabaot puna su nebesa i zemlja slave Tvoje«. Pristupite k Njemu i prosvjetite se (Ps. 33, 6)... Nebeski zbor... Slava Ocu... Simbol vjere... Oče naš. Gospode pomiluj 3 puta. »Jedini sveti, jedini Gospod«... Kušajte i vidite (Ps 33, 9) jer je Krist Gospod — aleluja. Blagoslovljat ću Gospoda u svako vrijeme (Ps 33, 2—3). Slava Ocu... *molitva po pričesti*: »Primio sam tijelo Tvoje sveto i krv Tvoju častnu na oproštenje svih grijeha, kojima sam sagriješio protiv Tebe, jedini čovjekoljubče. Napuni usta moja hvalom, Gospode (Ps 70, 8), jedina si Ti hvala moja i spasi me«. »Neka bude ime Gospodnje blagoslovljeno« (Ps 122, 2). *Molitva pričestna*: »Zahvaljujem Ti, Gospode Bože naš, što si me udostojao da se pričestim prečistim Tvojim tajnama na oproštenje i očišćenje grijeha naših; udostoj nas da primimo i Tvoju milost sa svim svetim Tvojima u vijeke vijekova...«

Usporedimo li izbluže ovaj čin samopričešćivanja sa starim liturgijama, vidimo neke elemente, uzete iz njih. Tako: sa trokratnim »Gospode pomiluj«

119) Origine de la Messe, str. 43.

120) Leclercq H.: Marie L'Egyptienne (Dictionnaire d'Archéol. chrét. et de Liturgie t. X. col. 2128.

121) P. L. 87, col. 3270. ss.

122) E. P. Diakovski: Posledovanie časov, Kiev 1913. str. 281.

završuje svećenik u liturgiji sv. Marka molitvu prije ekfoneze: Sveto sveti-
ma¹²³), dok u liturgiji sv. Jakoba izgovaraju narod iza »Jedini sveti¹²⁴). Sama
eksklamacija »Jedini sveti« nalazi se u svim starim liturgijama. Psalam »Ku-
šajte i vidite« u vezi sa pričesću dolazi već kod Origena¹²⁵). Aleluja spominje
se u 5 mystag. catehezi sv. Ćirila¹²⁶) kao i sv. Jakoba¹²⁷). Pričestne molitve
po svome sadržaju potpuno odgovaraju molitvama u liturgiji sv. Jakoba a
druga je doslovno i prenesena¹²⁸). Psalam 112, 2. »Neka bude ime Gospodnje
blagosloveno«, nalazi se i u liturgiji sv. Jakova kao i sv. Ivana Zlatuostoga.

Čin samopričesti zamjenjivao je na ovaj način i samu liturgiju pa se radi
toga često nazivao i *proleiturgija*. Iz njega se razvio današnji *Officium ty-*
picorum ili Typica (Izobraziteljna)¹²⁹ a po vremenu kad se obavljao, nazivlje
se i Deipnion — Objednica. Kasnije je u ovaj čin umetnuto »Jedinorodnij«,
Simbol vjere itd. Običaj samopričesća zadržao se u Grčkoj crkvi dosta dugo.
Simeon Sol. svjedoči o samopričesću redovnika u njegovo vrijeme i dozvo-
ljava da se i svjetovnjaci mogu pričestiti »u velikoj nuždi«, na umoru.

Samopričesće prešlo je i u Slavensku crkvu, pa ga spominje i Trnovski
patrijarh Eutimije (1375—1395) ,ali se malo razlikuje od naše sadašnje Ob-
jednice.

Sama dakle činjenica, da se samopričest obavlja u isto ono vrijeme i po
mogućnosti na isti način, kad se obavljalo i svečano pričesćivanje u crkvi,
dokazuje, da se liturgija pretposvećenih darova nije mogla razviti iz privatne
pričesti nego obratno — javna ili svečana pričest bila je uzorom privatnoj
pričesti.

b) Javna pričest

Povjesničar Sokrat (+ 450.) piše u svojoj povijesti: »U Aleksandriji u
srijedu i petak se čita pismo i učitelj ga tumači i čitava se liturgija obavlja
osim tajni. Ovaj je običaj Aleksandrijske crkve star¹³⁰). Zapis Sokratov do-
veden u vezu sa 49. kanonom Laodicejskog sabora može se smatrati prvim i
najstarijim svjedočanstvom za javnu sv. pričest i za liturgiju pretposv. da-
rova. Na bogoslužju, o kojem Sokrat govori, bio je izostavljen samo onaj
dio, koji radi o tajni par excellence ili o pretvorbi ,a to znači da je na svom
mjestu ostalo čitanje Sv. Pisma i propovijed te pričesni dio liturgije. Kako se
puna liturgija služila pri završetku dnevnog posta, pa tako se i svečana pričest
primala u prisutnosti naroda i svećenstva iza svršenog posta, tj. iza 9. časa.
Tada se započinjalo novo večernje bogoslužje zvano Lychnikom — večer-
nica. I čim je izostao konsekratorni dio liturgije, što će biti prirodnije nego
da ova večernica stupi na njegovo mjesto, pa da se sa pričesnim dijelom slije
u jedan liturgički čin. Tako je nastala liturgija pretposv. darova. Ona nije
drugo nego *svečano primanje sv. pričesti za večernjeg bogoslužjenja*. Glavna
molitva u pričesnom dijelu pune liturgije bila je Oče naš. On je ostao i dalje
glavnom molitvom u liturgiji pretposv. darova. K molitvi Gospodnjoj na ra-

123) Bright. 138.

124) Diakovski I. c. 62.

125) In visionem Isaiae P. G. 13. col. 221.

126) Lietzmann: Liturgische Texte I., Bonn 1909, str. 16.

127) Bright. 63.

128) ibid. 64.

129) ton typon ehei eis eikona tinan tes hieras Leiturgias, veli Sim. Solunski, P. G.
155. col. 593.

130) P. G. 67. col. 636. A. 637 A

znim liturgičkim područjima pridošle su i druge molitve, uzete iz već postojećih punih liturgija. Na taj način svako liturgijsko područje uz svoju punu liturgiju imalo je i liturgiju pretposv. darova: Egipat, Carigrad, Antiohija i Jeruzalem, pripisujući je istim poznatim i zaslužnim muževima, kojima se pripisivala i puna liturgija. Tako u *Egipatskoj* liturgiji sv. Vasilija pričesna molitva nosi natpis: »Od Liturgije pretposv. darova apostola Marka kod pričesti svetim tajnama.«¹³¹⁾

U istoj egipatskoj liturgiji nalazi se i zaavonska molitva sadašnje Liturgije pretposv. darova »Molitva četrdesetnice, sv. posta«¹³²⁾. Za Jeruzalem svjedoči »Dijakonska (služba) pretposvećenih darova Jakoba«¹³³⁾. U *Siriji* je bila poznata Liturgija pretposv. darova pod imenom Ivana Zlat.¹³⁴⁾, a kod Maronita sv. Petra¹³⁵⁾.

Prve početke Liturgije pretposv. darova liturgista Thibaut¹³⁶⁾ dovodi u vezu sa večernjom pričesnom Liturgijom na Vel. četvrtak. Hodočasnica Eterija, naime, pripovijeda da su se u Jeruzalemu na Vel. četvrtak služile dvije Liturgije: prva dnevna u 2 sata popodne, a druga iza zalaska sunca, tj. na početku vigilije Velikog petka, na uspomenu zadnje večere, a obavljala se na Golgoti u svetištu sv. Križa — »post Crucem« i to samo jedamput godišnje. Izvještaj glasi: »Octava autem hora iuxta consuetudinem ad martyrium colliget se omnis populus. Itaque ergo collecto omni populo aguntur quae agenda sunt; fit ipsa die oblatio ad martyrium et facitur missa hora forsitan decima... facta ergo missa Martyrii venit post Crucem, dicitur ibi unus ymnus tantum, fit oratio et offeret episcopus ibi oblationem et communicant omnes. Exepta enim ipsa die una per totum annum nunquam offeritur post Crucem, nisi ipsa die tantum. Facta ergo ibi missa, itur ad Anastase, fit oratio; benedicuntur iuxta consuetudinem catechumeni et sic fideles et fit missa¹³⁷⁾. Sa ovim izvještajem Eterije podudara se i armenski Lekcionar napisan između 464—468. god. a izdao ga F.C. Conybeare«¹³⁸⁾. I on spominje dvije liturgije na Vel. četvrtak: jednu u Anastazi a drugu pred Križem na Golgoti. Na ovim liturgijama prisustvovali su samo vjernici a ne katekumeni, jer se čitala poslanica i evanđelje, koje govori o ustanovljenju presv. Euharistije (I. Kor. 11,23 — 32; Mat. 26, 20—39).

Ako dovedemo ove izvještaje hodočasnice Eterije i armenskog lekcionara u vezu s onim što piše Testamentum Domini, u 2. knjizi 11. glave vidjet ćemo da je ova druga Liturgija Vel. četvrtka, doista, prešla u liturgiju pretposv. darova. Thibaut nije to uočio. Tamo je naime zabilježeno bogoslužjenje, koje nosi sve oznake liturgije pretposv. darova.

»Feria quinta«, kaže se tu »ultimae hebdomadis paschae offeratur panis et calix et qui passus est pro eo, quod obtulit, ipse est qui accedit. Offeratur lucerna in templo a diacono, qui dicit, gratia Domini nostri cum omnibus vobis« et omnis populus respondit „Et cum Spiritu tuo“. Psalmos spirituales

131) Schermann: Aegypt. Abendmahllit. 177. Renaudot I. 76.

132) Renaudot: I 79, 86.

133) Bright. 494.

134) Chrysostomica 719—729.

135) Ziadé 94. u D. Th. Cath.

136) Origine (Échos d'Orient XX, 1920, str. 37.

137) Duchesne, Origines 527. Mirković: Heortologija 299.

138) Rituale Armenorum. Oxford 1905. pg. 520. franc. prijevod P. J. B. Thibaut: Ordre des offices de la Semaine Saint à Jérusalem, Paris 1926, str. 42.

dicant pueruli, et cantica ad accensionem lucernae. Universus populus psallens voce consona respondeat: Alleluia.

Nemo autem genua flectat, donec is qui dicit disierit. Itime si lectio legitur, vel doctrinae verbum profertur.

Quando itaque nomen Domini profertur, vel cetera alia, ut supra commemoratum fuit, nemo se inclinet, ingrediens reptans.¹³⁹

Prije prikazanja darova vidimo prethodi unošenje svjetla po đakoniu uz pozdrav: »Milost Gospoda našega sa svima vama«. Pri tome djeca pjevaju psalme i pjesme a narod odgovara »Aleluja«. Slijedi čitanje Sv. Pisma i povijest. Za to vrijeme nije dozvoljeno kretanje ni klečanje. Zatim se prinosi kruh i čaša »et qui passus est pro eo, quod obtulit, ipse est qui accedit«.

Sam izdavač Rahmani nazivlje ovo mjesto »locus obscurus« i ne daje mu komentara¹⁴⁰. Isto tako ne govori o njemu ni poznati tumač Rahmanijeva izdanja liturgista P. Drews¹⁴¹. No po Schermannu smisao ovih riječi bio bi: sam Spasitelj, koji je trpio za žrtvu po njemu prikazanu, pristupa. Posvećeni kao i za žrtveni prinos određeni elementi donose se. Zapravo se sam Gospod približuje a svećenik izvodi ulogu prinosioca¹⁴², kako to i vidimo u liturgiji pretposv. darova. Vremenom je ova pretposv. liturgija prenesena na Vel. petak¹⁴³. Prvi spomenik, koji govori o pričesti izvan liturgije na Vel. petak, je Canonarion seu Ordo eccl. hierosolymitanae iz VII stlj., sačuvan u đurđijanskom prijevodu¹⁴⁴. Iza poklona sv. križu, veli se tu, slijedi liturgija pretposv. darova. Kad se ovaj prenos mogao dogoditi? Na temelju činjenice što je Armenska crkva jedina do danas na Istoku zadržala liturgiju na večer na Vel. četvrtak i nikada nije imala liturgije pretposv. darova, zaključuje J. B. Thibaut, da se to moglo desiti iza Kalcedonskoga sabora 451. g. Armenska crkva, naime, iza ovoga sabora ljubomorno je čuvala svoje liturgijske tradicije i otklanjala sve novotarije.

Navedena dva spomenika govore nam opširnije o večernjem bogoslužnju (Lychnikov) kao pripravi za javnu pričest. O samom pričesnom dijelu liturgije ne doznajemo iz njih skoro ništa. Više nam o tome kaže obred konsignacije kaleža, sačuvan u Cod. Britan. 17128. iz X stolj., kako ga je izdao Co-drington, i kako smo ga gore naveli.

Usporedimo li čin spomenute sirske konsignacije s našim pričesnim dijelom liturgije pretposv. darova, vidimo da se, u stvari, potpuno podudaraju.

Pretposv. liturgija

- 1) Officium vespertinum.
- 2) Liturgia catechumenorum.

Ordo consignationis

Post finem officii (vesperarum)
sacerdos accedit ad altare et ponit
incensum cum sedra conveniente et
post sedram subiungit orationem.

— — — — —

139) I. E. Rahmani: Testamentum Domini nostri Iesu Christi, 135.

140) Sic vertimus ad verbum locum istum obscurum, prouti legitur tum in codice l. e.

141) Theol. Studien u. Kritiken 74. (1901), str. 167.

142) Schermann: Th.: Agapen in Aegypten u. d. Liturgie d. vorgeh. Elemente (Theol. u. Glaube V, 1913), str. 185.

143) Drews, 168.

144) K. Kekelidze: Jerusalmiski kanonar VII vijeka, Tibilis 1912., francuski Thibaut, Ordre des offices de la Semaine Sainte au Jerusalem. Paris 1926, 98.

3) Liturgia fidelium.

Ingressus cum speciebus sacramentalibus.

Oratio Dominica.

Oratio inclinationis

Elevatio.

communio

Gratiarum actio.

Oratio opisthambanos.

Anaphora.

Epiclesis consignationis.

Benedictio.

Consignatio.

Oratio Dominica.

Oratio inclinationis.

Elevatio.

Communio.

Gratiarum actio.

Oratio inclinationis.

Iz ovoga što smo kazali razabire se da liturgija pretposv. darova nije samostalno ni homogeno bogoslužje nego prigodno i sastavljeno prema potrebi od više već postojećih bogoslužjenja.